

Petr Šámal

„Normalizace“ literární vědy v zrcadle časopisu Česká literatura

Když v roce 1953¹ vyšlo první číslo nově založeného časopisu Česká literatura, viděl Jan Mukařovský, jeho první šéfredaktor a tehdejší ředitel Ústavu pro českou literaturu ČSAV, hlavní smysl periodika v podílu na přetvoření dosavadní literární vědy ve „vědu marxisticko-leninskou“. Vydavatelem České literatury byla nedávno vzniklá akademická instituce, jejíž smysl pojmenoval Mukařovský v redakčním úvodníku takto: „organizovat literárněvědnou práci, sjednocovat ji po stránce metody i badatelských témat, povzbuzovat a plánovat literárněvědnou tvorbu, organizovat práce kolektivní“ (Mukařovský 1953).

S odstupem necelých padesáti let můžeme konstatovat, že proponované centrální postavení v pouťorovém vývoji české literární vědy si Ústav pro českou literaturu opravdu získal. Jeho odborná produkce skutečně reprezentuje vůdčí tendence literárněvědného bádání – a to jak v letech padesátých, tak po desetiletí následující. Tomuto faktu logicky odpovídají i postupné proměny, jimiž procházela Česká literatura jako jeho hlavní tiskový orgán.² Tento časopis tak prakticky po celé půlstoletí své existence plnil roli reprezentativní tribuny české literárněvědné bohemistiky, podobně jako byl například Český (respektive Československý) časopis historický vlajkovou lodí domácí historiografie. Vzhledem k tomu, že věrně zrcadlí dominantní rysy literárněvědných zkoumání, jeví se jeho analýza jako příhodná pro postihu základních proměn literární teorie a historiografie v Československu za posledních padesát let.

V příspěvku se nejdříve pokusíme shrnout historii časopisu a ve zkratce naznačit dominantní tendence bádání v šedesátých letech. Vlastním úkolem statí pak je postihu radikálního zlomu, jímž česká literární věda prošla na přelomu let šedesátých a sedmdesátých. Tedy to, jak četné mocenské zásahy a personální čistky ovlivnily odbornou práci. Hlavní pozornost nebude věnována často tragickým osudům jednotlivců, ale celkovému zaměření vědecké-

1 Příspěvek vznikl za finančního přispění Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci podpory projektu výzkumu a vývoje LN00A041; přednesen byl na konferenci Věda v Československu v období normalizace (1970 – 1975), pořádané 21. – 22. 11. 2001.

2 Dalším českým bohemistickým literárněvědným časopisem byly po zániku Slovesné vědy (1952), kterou vydávala Literárněhistorická společnost, Listy filologické. Avšak zde publikované příspěvky byly určeny značně specializovanému okruhu čtenářů a v naprosté většině se zaměřovaly na oblast klasické filologie, srovnávacího jazykozpytu a starší české literatury (do roku 1800).

ho provozu a dominujícím metodologickým tendencím. Proměny by se měly projevit při srovnání vybraných faktorů akademické produkce druhé poloviny šedesátých let se situací první poloviny dekády následující. Sledovaný vzorek představují na jedné straně příspěvky publikované v České literatuře v letech 1965 až 1969, na straně druhé pak produkce z let 1971 až 1975. Z komparace vyjímáme kompletní 19. ročník časopisu, tedy rok 1970, v jehož průběhu (od dvojčísla 3–4) došlo k zásadní proměně redakce a redakční rady. Ne-ní totiž zřejmé, nakolik byly v dvou číslech 3–4/1970, 5–6/1970 publikovány příspěvky shromážděné předchozím vedením časopisu. Ale již skutečnost, že nová redakce vydávala Českou literaturu nezvykle jako dvojčísla, naznačuje určitou míru improvizace v počátcích „znormalizovaného“ periodika.

I.

Nejdříve však k historii časopisu: v první polovině padesátých let bylo pro příspěvky publikované v České literatuře příznačné krajně zjednodušené pojetí marxismu, jež v té době prostupovalo prakticky veškerými humanitními obory. Politické uvolnění, jež přišlo po XX. sjezdu KSSS, se projevilo i v literární vědě. Bylo spojeno s pomalým ústupem od ideologických hledisek, postupně vzrůstajícím kriticismem a dílčími pokusy o obnovení kontinuity s předúnorovým směřováním literární vědy a estetiky. V rámci literárněvědné bohemistiky byly tyto tendence spojeny zejména se vzrůstajícím zájmem o metodologické impulzy pražského strukturalismu.

Specifickou roli v tomto procesu sehrál Jan Mukařovský. Byl spolu s Romanem Jakobsonem zakladatelem českého literárněvědného strukturalismu, avšak v poválečném období se nejdříve pokoušel o jeho sblížení s marxistickou orientací (Šmahelová 1998) a nakonec, v roce 1951, jej jako idealistický směr podléhající „představám o samoučelnosti básnické formy [...] a buržoaznímu objektivismu“ manifestačně zavrhl (Mukařovský 1951). Současně s revizí svých starších názorů se podílel na formování nového, krajně zjednodušeného marxistického pojetí literární vědy, pro něž byly hlavní autoritou stati V. I. Lenina a J. V. Stalina.³

Avšak role, již sehrál Jan Mukařovský v kontextu padesátých let, byla podstatně složitější a rozporuplnější. Byl totiž současně univerzitním pedagogem řady mladších pracovníků, kteří se pod jeho vedením začali v Ústavu pro českou literaturu odborně profilovat a specializovat. A právě mezi Mukařovského žáky, kteří se navraceli k jeho starším textům, se v druhé polovině padesátých let projevil zvýšený zájem o podněty pražského strukturalismu, na

³ Podrobně viz Miroslav Červenka: Mukařovského rozchod se strukturalismem (1996); o vývoji českého myšlení o literatuře v tomto období Petr Šámal (2001).

počátku spojený především s problematikou stylové analýzy uměleckého díla, již strukturalismus, konkrétně sám Mukařovský, detailně rozpracoval. Podobné pokusy o navázání kontinuity s metodologickým směřováním třicátých a čtyřicátých let nebyly v této době příznačné jen pro literární vědu. Můžeme je sledovat i v oblasti lingvistiky, filozofie či estetiky, jak to dokládají například práce o problematice stylu Lubomíra Doležela, filozofické stati Roberta Kalivody či studie o tradicích české estetiky od Josefa Zumra, Olega Suse, Květoslava Chvatíka aj. (Jankovič 2000).

V době politického utužení na přelomu padesátých a šedesátých let se právě pokusy o rehabilitaci strukturalismu staly terčem ostrých výpadů stranických autorit. V oblasti literární vědy přicházela kritika především od osobností spojených s Institutem společenských věd při ÚV KSČ, mezi nimiž zvláště aktivně vystupovali Ladislav Štoll a Vladimír Dostál. Ostré výpady se tehdy nevyhnuly ani časopisu Česká literatura. Tu na sklonku roku 1961 podrobili zásadnímu odsudku pracovníci Institutu Jiří Honzík a Vladimír Forst. Na stránkách Nové myslí, oficiálního měsíčníku ÚV KSČ, kritizovali redakci akademického periodika za údajně malou pozornost věnovanou potřebám současné literatury a za nedostatečný zájem o sovětskou literárněvědnou produkci. Avšak hlavním motivem jejich stati bylo varování před narůstajícím zájmem o metodologické impulzy strukturalismu, jež zakončili konstatováním, že by bylo naprostou iluzí se domnívat, že „marxistická věda může u nás vzniknout sloučením obecně gnozeologických a společenskohistorických zásad marxismu s estetickými a literárněvědnými (a možná snad i noetickými) principy a poetikou strukturalismu pražské školy“ (Forst – Honzík 1961). Jejich slova nebyla náhodná a v podstatě mířila proti přesvědčení většiny badatelů mladší generace: v pojetí Mukařovského a Vodičkových žáků strukturalismus skutečně jako metodologie nikterak neodporoval zásadám kritického marxismu, ale naopak odpovídal potřebám dialektického poznání.

Citovaná stať Jiřího Honzíka a Vladimíra Forsta, stejně jako starší polemika Vladimíra Dostála s Janem Mukařovským (Dostál 1961), byly součástí politicko-mocenského tažení proti akademické instituci, v níž docházelo k aktualizaci strukturalistických východisek. Tato snaha se nakonec neminula účinkem: v roce 1962 byl Ústav pro českou literaturu sloučen s Katedrou teorie a dějin literatury při Institutu společenských věd a Jana Mukařovského na postu ředitele nahradil Ladislav Štoll. Spolu s ním přešel do Akademie i dosavadní redaktor kulturní rubriky Rudého práva Jan Petrmichl, který se stal Štollovým zástupcem a současně i novým vedoucím redaktorem České literatury. O deset let později, v „normalizačním“ rozkladu o situaci Ústavu v šedesátých letech, byl tento krok vysvětlován jako snaha „posílit marxistickou metodologii v ÚČL“ (Archiv AV ČR).

Přestože byl pokus ovládnutí akademického pracoviště podepřen postavením Ladislava Štolla ve stranických strukturách, neměl ve výsledku očekávaný efekt. Tento neúspěch měl několik příčin. Jednou z nich bylo nepochybně to, že se v Ústavu v průběhu padesátých let soustředily výrazné, badatelsky již vyprofilované osobnosti, jež navíc byly spřízněny generačně a metodologicky. Další okolnosti souvisely s mezinárodní situací, která ovlivňovala celkové poměry ve státě, kultuře i vědě. Po XXII. sjezdu KSSS došlo k opětovné kritice Stalina a následnému politickému uvolnění, jež oživilo tendence k liberalizaci, mocensky potlačené na konci padesátých let. Situace se měnila také v Československé akademii věd. V roce 1962 zemřel její zakladatel a dosavadní prezident Zdeněk Nejedlý a pod vedením Františka Šorma procházela hlavní vědecká instituce reformou, jež mimo jiné spočívala v rostoucí autonomii badatelských pracovišť (Míšková – Barvíková – Šmidák 1998). Svůj význam mělo i to, že se ve stranických a oborových strukturách postupně prosazovala střední generace, jež ve své většině prošla vývojem od dogmatického marxismu k jeho liberálnějším podobám. V oblasti literatury a literární vědy šlo především o autory spojené v druhé polovině padesátých let s časopisem *Květen*, který byl zastaven v rámci protiliberalizačních opatření v roce 1959.⁴

Všechny tyto změny výrazně ovlivňovaly postavení Ladislava Štolla. Stal se sice ředitelem akademického ústavu, ale již v květnu 1963 byl kritizován na III. sjezdu spisovatelů a následně i v *Literárních novinách*. Autorem ostře kritické stati *Třináct let po třiceti letech* byl navíc Jiří Brabec, zaměstnanec Ústavu pro českou literaturu, a tedy Šollův podřízený (Brabec 1963). Celý spor se dostal až na pořad jednání prezidia ČSAV, jež zaslalo *Literárním novinám* stanovisko, v němž kritizovalo skutečnost, že Brabec nejdříve nepřednesl svou kritiku na domovském pracovišti a nepublikoval ji v České literatuře jako akademickém periodiku (*O cestách...* 1963). Uvolňující se poměry a situaci v kultuře plasticky demonstroval fakt, že na téže straně jako oficiální stanovisko prezidia ČSAV byl otištěn protest předsednictva Svazu československých spisovatelů, v němž bylo výslovně konstatováno, že vedení svazu považuje Brabcův postup za standardní a že vyjádření akademiků pokládají spisovatelé za zastrašování (*Vyjádření...* 1963).

V obdobně osamocené pozici jako Ladislav Šoll v rámci celého ústavu se ocitl i Jan Petrmichl v České literatuře. Ani jemu se nepodařilo výrazněji ovlivnit charakter časopisu. Po dobu jeho krátkého, náhlým úmrtím ukončeného působení se celkové zaměření periodika příliš nezměnilo. V reakci na kritizované odtržení od aktuálních problémů literatury byl sice ustaven post

4 Například poslední šéfredaktor *Května* Jiří Šotola se v roce 1964 stal prvním tajemníkem Svazu československých spisovatelů.

redaktora pro současnou literaturu, kterým se však stal, pravděpodobně s ohledem na vlastní literární tvorbu, Miroslav Červenka, jeden z čelných Mukařovského žáků a významný strukturalisticky orientovaný teoretik. Členy redakce navíc zůstali dosavadní redaktori Milan Jankovič (pro teorii literatury) a Olga Svejková (jako výkonná redaktorka). Jediným novým členem redakce se tak vedle Petrmichla stal Vladimír Forst, který sice přišel z Štollůva bývalého pracoviště, avšak měl s většinou pracovníků Ústavu relativně dobré vztahy.

Poté, co Jan Petrmichl v únoru 1965 zemřel, byl na jeho místo jmenován dosavadní pracovník aparátu ÚV KSČ Karel Kostroun. Ten se však vědeckému periodiku příliš nevěnoval: s jeho jménem se po celou dobu, kdy působil v čele redakce, setkáváme pouze v tiráži. Poslední „přednormalizační“ změna ve vedení časopisu byla již logickým vyústěním jeho vývoje v šedesátých letech. Došlo k ní v době kulminující liberalizace, kdy byl v lednu 1968 odvolán z čela měsíčníku Plamen literární a divadelní kritik Jiří Hájek a na jeho místo postoupil právě Karel Kostroun. Následně se pak vedoucím redaktorem České literatury stal Miroslav Červenka, který ji vedl až do svého odvolání v roce 1970. Červenkovu jmenování nebylo jedinou změnou v ústavu: prakticky souběžně odstoupil Ladislav Štoll, který již po dlouhou dobu čelil soustavné kritice svých podřízených, a novým ředitelem se stal všeobecně respektovaný zakladatel strukturalisticky orientované literární historiografie Felix Vodička.

Tolik k obecné charakteristice Ústavu pro českou literaturu v šedesátých letech a k proměnám ve vedení České literatury. Jaké však bylo vlastní zaměření příspěvků publikovaných v tomto vědeckém periodiku a co z nich můžeme vyvodit pro celkovou charakteristiku české literární vědy v sledovaném období?

Témata převažující v České literatuře vždy zčásti souvisela s hlavními úkoly, na nichž se v akademické instituci pracovalo. Tento kolektivní charakter měly v šedesátých letech dva zásadní projekty: postupné dokončování literárněhistorické syntézy a nově vznikající příručka literární teorie. V oblasti literární historie je proto pochopitelné, že přes relativně pestrnou strukturu námětů převažovalo zaměření na problémy literatury 20. století. Tato skutečnost odrážela postupující práce na čtvrtém dílu tzv. akademických dějin české literatury, který měl obsáhnout období od konce 19. století do roku 1945.⁵ Redaktorem tohoto svazku byl původně František Buriánek, ale ještě před svým odchodem z ústavu jmenoval Jan Mukařovský jako hlavní redaktor celého dí-

5 První tři svazky *Dějin české literatury* vyšly v letech 1959, 1960, 1961. Hlavním redaktorem projektu byl Jan Mukařovský, redaktory jednotlivých částí Josef Hrabák, Felix Vodička, Miloš Pohorský.

la místo něj mladší literární historiky Zdeňka Pešata a Evu Strohsovou. V České literatuře byly publikovány jak přípravné studie k syntetickým výkladovým kapitolám, tak monografické portréty klíčových autorů (jedná se o studie Přemysla Blažička, Jiřího Brabce, Miroslava Červenky, Jiřího Opelíka, Zdeňka Pešata, Evy Strohsové).

Z dalších literárněhistorických příspěvků publikovaných v České literatuře v šedesátých letech měly zvláště inspirující vliv stati Felixe Vodičky, jejichž přínos soustavněji rozvíjeli například Mojmír Otruba či v oblasti bádání o starší literatuře Jaroslav Kolár. Prakticky po celé desetiletí vystupoval z řady studií intenzivní zájem o tvorbu prvorepublikové avantgardy, jejímž uměleckým výbojům byla věnována trvalá pozornost. Na jedné straně šlo jistě o reakci na dogmatické odsudky meziválečných modernistických směrů v padesátých letech, ale současně tento zájem signalizoval trvající aktuálnost komplexu otázek moderní kultury, jež avantgarda tematizovala. Živost této problematiky mimo jiné dokládá výrazný zájem o tvorbu a teorie meziválečného surrealismu, jenž lze s odstupem času vyčíst ze stránek teoretického časopisu *Orientace*, do něhož část pracovníků ústavu přispívala a na jehož formování se někteří z nich spolupodíleli (především Jiří Brabec, Miroslav Červenka, Milan Jankovič, Vladimír Karfík, ale i další).

Ještě jednoznačněji a sevřeněji se v šedesátých letech profilovala literárně-teoretická složka České literatury. Zde již byla strukturalistická orientace naprosto evidentní. Četné stati Olega Suse, Milana Jankoviče, Květoslava Chvatíka, Lubomíra Doležela, Mojmíra Grygara či Julie Štěpánkové se věnovaly jednak analýze a perspektivám jeho klíčových termínů, jako nosné se mladším badatelům jevily zejména Mukařovského pojem „sémantické gesto“ a Vodičkovu pojetí „konkretizace“. Svou pozornost tito autoři opakovaně obraceli k Mukařovského prvorepublikovým diskusím s marxistickými kritiky, k návaznosti jeho teorií na domácí estetické tradice, četné byly příspěvky versologické atp. Nejvýznamnější teoretické stati tohoto období souvisely s již zmíněným kolektivním projektem oddělení teorie literatury, jímž měl být sborník statí *Kapitoly z teorie literárního díla*. Na něm se spolupodíleli Miroslav Červenka, Milan Jankovič a Peter Rákos, celý tým vedl Mojmír Grygar.

Je příznačné, že ani jeden z obou klíčových kolektivních projektů šedesátých let nemohl za „normalizace“ vyjít. Poslední část akademické literárně-historické syntézy spatřila světlo světa až v roce 1995 a jednotlivé části plánované teoretické příručky vycházely po následujících více než dvacet let, když stať Miroslava Červenky *Významová výstavba literárního díla* byla poprvé publikována německy v roce 1978 (česky 1992), zásadní studie Milana Jankoviče *Dílo jako dění smyslu* vyšla knižně až v roce 1991 a studie Petra Rákose *Otázky literárního hodnocení* v roce 1992.

Celkově lze konstatovat, že většina příspěvků publikovaných v České literatuře ideově souzněla s kritickým marxismem šedesátých let, metodologicky pak rozvíjela zejména podněty pražského literárněvědného strukturalismu – a to jak v oblasti literární historie, tak i literární teorie a estetiky. Zásadní role, již pro tuto generaci sehrály jeho zakladatelské osobnosti Jan Mukařovský a Felix Vodička, se projevila i ve dvou číslech České literatury, jež jim byla věnována k pětasedmdesátinám (5–6/1966), respektive šedesátinám (1–2/1969).⁶

Přestože okruh přispěvatelů časopisu byl v tomto období relativně široký, tvořili jeho jádro především pracovníci mateřského ústavu. Charakteristickým rysem mnoha statí bylo v šedesátých letech výrazně scientistní zaměření, projevující se snahou o exaktnost, kvantifikaci, případně grafickým znázorňováním poznatků a hypotéz (diagramy, grafy apod.). Tato tendence souvisela jednak s určitým podstatným rysem strukturalistické metodologie, jednak se soudobým směřováním literární vědy ve světě. Dalším příznačným znakem České literatury byl soustavný zájem redakce o soudobou zahraniční produkci, jenž se zdaleka neomezoval na oblast socialistických zemí, spíše naopak: Peter Rákos reflektoval vývoj americké nové kritiky (Rákos 1966), Lubomír Doležel (1965) a Jiří Levý (1963) opakovaně uvažovali o podnětech vycházejících z teorie informace, Miroslav Červenka informoval o možnostech využití matematických metod (Červenka 1966) atp. Nejsoustavněji pak byla věnována pozornost soudobému směřování francouzského strukturalismu, o němž opakovaně referovala zejména Julie Štěpánková a jehož možnosti kriticky sledovali např. Milan Jankovič či Miroslav Kačer. Otevřenost vůči zahraničnímu bádání pak kulminovala za šéfredaktorství Miroslava Červenky, kdy byla v České literatuře zřízena stálá rubrika Texty (od prvního čísla roku 1968), v níž byly publikovány mimo jiné překlady statí Rolanda Barthesa (1968), Michaila Bachtina (1968) či Samuela R. Levina (1969).

II.

Když byla v sedmdesátých letech, v již zmíněné „normalizační“ analýze, hodnocena odborná práce a veřejné aktivity pracovníků Ústavu, směřovala hlavní kritika na oddělení teorie, kde se měla soustředit „myslitelská elita“ pracoviště (Archiv AV ČR). Není proto náhoda, že v rámci čistek musely v dubnu 1971, s odkazem na ideově-politické důvody, odejít prakticky všechny výraznější osobnosti tohoto oddělení, jež tak bylo prakticky rozmetáno: propuštění byli Miroslav Červenka, Milan Jankovič a Miroslav Kačer, z dlouhodobě-

6 Kromě tohoto čísla uspořádali pracovníci Ústavu Janu Mukařovskému také sborník *Struktura a smysl literárního díla* (1966).

ho pobytu v zahraničí se nevrátil Mojmír Grygar. Kromě nich museli odejít i další pracovníci ústavu, zejména ti literární historici, kteří se v šedesátých letech výrazněji veřejně angažovali: Felix Vodička, Eva Strohsová, František Kautmann a zejména Jiří Brabec, který byl v letech 1969–1971 úřadujícím místopředsdou Svazu československých spisovatelů. Postihy se však dotkly mnohem většího počtu autorů publikujících v České literatuře. Tak například z 28 zaměstnanců Ústavu pro českou literaturu, kteří byli členy KSČ a kteří zde v letech 1965–1969 publikovali rozsáhlejší příspěvek (tedy v rubrikách Stati nebo Rozhledy), bylo 17 (tedy 60,7%) vyloučeno či vyškrtáno z KSČ.

V průběhu roku 1970 prošla literárněvědná pracoviště ČSAV celkovou reorganizací: ÚČL byl sloučen s Ústavem jazyků a literatur ČSAV a ředitelem nově vzniklého pracoviště se stal Vladimír Brett. Zásahům podobného typu se pochopitelně nevyhnul ani časopis Česká literatura, z níž měl podle již zmíněného „normalizačního“ rozkladu Miroslav Červenka údajně učinit „orgán ‘nové’ teoretické orientace, aby sloužil k upevňování mezinárodních kontaktů na bázi strukturalismu“ (Archiv AV ČR). Je proto v logice událostí, že se od dvojčísla 3–4 19. ročníku (1970) setkáme v tiráži s jedinou větou: „Řídí Josef Hrabák s redakční radou“. Ani to však nebyla změna konečná; po stabilizaci poměrů a poté, co Vladimír Brett v čele Ústavu české a světové literatury vykonal „špinavou“ práci, nahradil jej opět Ladislav Štoll, který se 1. čísla roku 1973 stal i novým vedoucím redaktorem České literatury, když jako výkonný redaktor fungovala Hana Kučerová a jako tajemnice redakce Dobrava Moldanová.

Smyslem příspěvku však není sledování dílčích personálních výměn ve vedení časopisu, ale zachycení proměn strukturních, tedy záležitostí obecnějšího dosahu. Proto nás musí primárně zajímat to, jak se proměnilo složení hlavních přispěvatelů. Chápeme-li jako stálého přispěvatele autora, který v letech 1965–1969 publikoval v České literatuře čtyři a více příspěvky zásadnějšího charakteru (tedy v rubrikách Stati či Rozhledy), tak z těchto devíti (M. Červenka, M. Grygar, J. Janáčková, J. Kolár, J. Opelík, O. Sus, F. Svejkský, J. Štěpánková a F. Vodička) pouze jediný – Jaroslav Kolár – publikoval v letech 1971–1975 srovnatelně často (rovněž čtyři příspěvky), a další z nich – Jiří Opelík – uveřejnil jedinou stať (Opelík 1974). Nikdo ze zbylých takto vymezených stálých přispěvatelů v první polovině sedmdesátých let v akademickém periodiku žádnou vědeckou stať nepublikoval. Posuneme-li kritéri-

7 Přemysl Blažíček, Jiří Brabec, Miroslav Červenka, Vladimír Forst, Mojmír Grygar, Aleš Haman, Miroslav Hölzel, Josef Hrabák, Jaroslava Janáčková, Jaroslav Kolár, Marie Kozlíková, Oldřich Králík, Jiří Opelík, Mojmír Otruba, Zdeněk Pešat, Radko Pytlík, Oleg Sus, František Svejkský, Julie Štěpánková, Felix Vodička.

um pro stálého přispěvatele na tři a více statí v rozmezí sledovaných pěti let, ukáže se, že z dvaceti autorů⁷ splňujících v šedesátých letech dané kritérium vůbec v následujícím období v České literatuře nepublikovalo dvanáct, tedy 60%, tři přispěvatelé, tedy 15%, uveřejnili jedinou stať (J. Opelík, M. Otruba, Z. Pešat), a zbylých pět, tedy – 25% (V. Forst, J. Kolár, J. Hrabák, O. Králík a R. Pytlík) patřilo mezi stálé přispěvatele i v první polovině sedmdesátých let, mezi nimiž reprezentují rovněž 25%.⁸

Z uvedených čísel vyplývá první, v podstatě očekávaný závěr: v důsledku rozsáhlých čistek došlo k výrazné personální proměně literárněvědné bohemistiky, když byly radikálně omezeny publikační možnosti prakticky třem čtvrtinám autorů, kteří dominovali oboru v šedesátých letech.⁹

Další závěry vystoupí, budeme-li sledovat, zdali a jak se posunulo celkové zaměření vědecké produkce v České literatuře. K tomu nám poslouží srovnání poměru mezi zastoupením literárněteoretických a literárněhistorických příspěvků. (Sledovány jsou opět statí zásadnějšího charakteru, tedy v rubrikách Stati a Rozhledy. Současně je třeba upozornit na nejednoznačnost tohoto rozčlenění a určitou míru subjektivnosti při klasifikaci jednotlivých statí, z nichž některé mohou sledovat historickou proměnu termínu, jiné pak zase na historickém materiálu sledovat problém teoretického charakteru či mít širší metodologické aspirace.) Ve sledovaném vzorku šedesátých let je vzájemný poměr přibližně vyrovnaný, i když mírně převažují literárněhistorické statí, jichž bylo 75, naproti tomu 55 studií má spíše literárněteoretický charakter, 10 je studií versologických, 11 je věnováno obecně otázkám textologie a stejný počet současné literatuře.¹⁰ Naproti tomu v první půlce sedmdesátých let naprosto jednoznačně dominují statí literárněhistorické, jichž je oproti literární teorii více než pětinasobek.

Tento poměr odráží jednak již zmíněnou radikální čistku mezi literárními teoretiky, současně jej však ovlivňovalo i to, že historická problematika byla při

8 Autory s třemi a více příspěvky v letech 1971–1975 byli Věnceslava Bechyňová, Milan Blahynka, Julius Dolanský, Vladimír Dostál, Jaromír Dvořák, Alena Hájková, Josef Hrabák, Hana Hrzalová, Jaroslav Kolár, Oldřich Králík, Hana Kučerová, Viktor Kudělka, Vladimír Macura, Dobrava Moldanová, Miloš Pohorský, Radko Pytlík, Ladislav Štoll, Pavel Vašák, Štěpán Vlašín, František Všeticka.

9 Tato skutečnost je na stránkách České literatury jako oficiálního periodika zvláště výrazná. Někteří z „profilových“ autorů šedesátých let (jejichž společenské angažmá nebylo tak silné jako například u Jiřího Brabce) občasně publikovali v časopisech a sbornících vycházejících mimo pražské centrum či mimo půdu domovského akademického pracoviště.

10 Zastoupení textologických příspěvků odráží skutečnost, že ÚČL pořádal v roce 1965 mezinárodní konferenci o textologii a ediční problematice a že v 1. čísle České literatury z roku 1966 byly podstatné příspěvky uveřejněny.

vhodné volbě tématu méně konfliktní. S ohledem na ideovou nezávadnost a relativně úzký okruh specialistů je pochopitelné, že největší kontinuitu vykazovalo v sedmdesátých letech bádání o starší literatuře. To vysvětluje, proč je jako jediný mezi přispěvateli se čtyřmi a více příspěvky v obou obdobích zastoupen Jaroslav Kolár, a to aniž by se jeho přístup nějak proměnil (absence druhého autora obdobné specializace Františka Svejkovského je dána tím, že emigroval).

V celkové struktuře příspěvků publikovaných v České literatuře můžeme vedle převahy literárněhistorických studií dále konstatovat v sedmdesátých letech návrat statí čistě ideologicko-politického rázu. Jestliže v druhé půlce šedesátých let byla uveřejněna jediná (Štoll 1967), tak v dekádě následující jich nalezneme čtrnáct, a to nereflektujeme fakt, že v některých statích teoretického charakteru rovněž převažoval ideologický zřetel. Tématem dominujícím statím o písemnictví dvacátého století byla problematika meziválečné literární kritiky a statí polemicky zaměřené vůči dosavadní interpretaci meziválečné avantgardy (zejména statí Milana Blahynky, Vladimíra Dostála aj.). Ze stránek České literatury v sedmdesátých letech prakticky vymizela problematika versologie (spojená především se jmény Miroslava Červenky a Květy Sgallové), příspěvky textologické pak téměř výhradně souvisely s teoriemi Oldřicha Králíka o sporném autorství části děl K. H. Máchy a Jana Nerudy. Na Králíkovy statí opakovaně polemicky reagoval představitel mladší vědecké generace Pavel Vašák, který byl spolu s Vladimírem Macurou jedním z mála, u nichž přetrvávala kontinuita se scientistními, v případě Macurově i strukturalistickými tendencemi předcházejí dekady.

	1964–1969	1971–1975	rozdíl
literární historie	75	122	+47
literární teorie	55	22	-33
versologie	10	0	-10
textologie	11	6	-5
současná literatura	11	10	-1
ideologie	1	14	+13
celkem	163	174	

Dalším hlediskem, jež zřetelně ilustruje odlišnost literární vědy v šedesátých a sedmdesátých letech, je srovnání četnosti zahraničních příspěvků a reflexe cizojazyčné odborné produkce. Sledujeme-li počet přeložených statí, shledáme, že v průběhu let 1965–1969 publikovalo v České literatuře vědeckou statí pět autorů z nesocialistických zemí, pět ze Sovětského svazu, šest

Poláků a dva z jiného socialistického státu. Naproti tomu v letech 1971–1975 nalezneme ze západních přispěvatelů pouze dva Francouze, a oproti nim pak stojí osmadvacet přispěvatelů ze SSSR, jediná studie polská a čtyři z jiných socialistických zemí (tou byla ve všech případech NDR). Tato čísla dále doplňuje pohled na reflexi zahraniční literárněvědné produkce:

	recenze 1965–1969	recenze 1971–1975	posun
západní Evropa	27	5	-22
Polsko	9	3	-6
SSSR	16	30	+14
jiné	2	10	+8

Při pohledu na tabulku vystupuje jednoznačný závěr: v období tzv. normalizace dochází k zásadnímu zpřetrhání dosavadních zahraničních vazeb české literární vědy. Stupeň odtržení literárněvědné bohemistiky od zahraničních tendencí byl o to větší, že období čilé výměny informací a reflexe zahraničního bádání trvalo relativně krátce.

Všechny naznačené proměny, k nimž došlo v hlavním akademickém literárněvědném periodiku, s sebou současně přinesly potřebu dále zaplňovat stránky vědeckého periodika a budit tak zdání plynulého pokračování výzkumu, jež se po „odchylce“ šedesátých let jakoby vrací k „normálu“. Poslední prvek, jenž nás v této souvislosti zajímá, jsou strategie překlenutí diskontinuity vědeckého provozu. Náhlý nedostatek přispěvatelů jednak pomáhal řešit již konstatovaný počet sovětských přispěvatelů, další možnost naznačuje radikální nárůst statí profilových autorů sedmdesátých let: Milana Blahynka jich publikoval celkem devět, Štěpán Vlašín osm, Vladimír Dostál šest atd. Obdobný problém, související s početnými čistkami, představovalo zaplnění recenzí a informativní části časopisu. Zde se jako náhradní řešení ukázal opět zvýšený zájem o sovětskou produkci, dále pak podstatně větší pozornost věnovaná slovenské literatuře a literární vědě a problematice literatury pro děti a mládež. Slovakistické příspěvky či recenze slovenské literárněvědné produkce narostly téměř dvojnásobně a ještě radikálněji se tyto tendence projeví u literatury pro děti a mládež:

	1965–1969	1971–1975	posun
slovakistika	36	52	+16
lit. pro děti a mládež	1	14	+13

Na závěr shrňme důsledky, jež měly administrativní zákroky na počátku sedmdesátých let pro českou literárněvědnou bohemistiku, jak o tom vypovídají proměny jejího reprezentativního vědeckého periodika:

- podstatně se proměnila personální struktura přispěvatelů – většině profilových badatelů šedesátých let byly radikálně omezeny publikační možnosti, část z nich musela z akademického prostředí odejít, část přesunula své aktivity do oblasti literární lexikografie a začala pracovat v týmu připravujícím *Lexikon české literatury*
- oficiálně byla odmítnuta strukturalistická literárněvědná metodologie
- došlo k útlumu literárněteoretického uvažování
- opětovně se začaly objevovat ideologizující stati a tato tendence ovlivňovala i vlastní literárněvědnou produkci
- česká literární věda se jednoznačně uzavřela západoevropským podnětům a takřka výhradně se orientovala na dění v Sovětském svazu
- jako zástupný se v sledovaném období jeví zájem o slovákistickou produkci a obdobnou roli hrála problematika literatury pro děti a mládež

Naše zjištění vypovídají o charakteru časopisu *Česká literatura* v letech 1965–1975. V průběhu dalších let se pochopitelně dále proměňoval: na jeho stránky se v druhé polovině sedmdesátých let a v dekádě následující navrátila část bývalých přispěvatelů, postupně se obohacoval jeho odborný profil a celková úroveň.

Pomyslný kruh se definitivně uzavřel až v roce 1990, kdy v jejím čele stanul opět Miroslav Červenka.

Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha

LITERATURA

ARCHIV AV ČR

„Analýza odborné práce a činnosti stranické organizace ÚČL ČSAV v letech 1961–1971“, nezpracováno, *Archiv AV ČR*, fond ÚČL AV ČR

BACHTIN, Michail M.

1968 „Epos a román, *Česká literatura* 16, 1968, č. 4, str. 425–452

BARTHES, Roland

1968 „Kritika a pravda“, *Česká literatura* 16, 1968, č. 1, str. 72–103

BRABEC, Jiří

1963 „Třináct let po třiceti letech“, *Literární noviny* 12, 1963, č. 24, str. 4

ČERVENKA, Miroslav

1966 „Dva zahraniční sborníky o matematické poetice“, *Česká literatura* 14, 1966, č. 3, str. 245–252

1996 „Mukařovského rozchod se strukturalismem“, in M. Č., *Obléhání zevnitř* (Praha: Torst), str. 386–397

DOLEŽEL, Lubomír

1965 „Pražská škola a statistická teorie básnického jazyka“, *Česká literatura* 13, 1965, č. 2, str. 101–113

DOSTÁL, Vladimír

1961 „O světovém názoru, básnické individualitě a metodě literárního rozboru“, *Nová mysl* 15, 1961, č. 1, 2, str. 103–123, 232–247

FORST, Vladimír – HONZÍK, Jiří

1961 „Časopis Česká literatura“, *Nová mysl* 15, 1961, č. 9, str. 1143–1152

JANKOVIČ, Milan

2000 „Oživená tradice pražského strukturalismu“, in *Zlatá šedesátá: česká literatura, kultura a společnost v letech tání, kolotání a zklamání*, ed. Radka Denemarková (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR), str. 72–81

LEVIN, Samuel R.

1969 „Jazykové struktury v poezii“, *Česká literatura* 17, 1969, č. 4, str. 370–408

LEVÝ, Jiří

1963 „Teorie informace a literární proces“, *Česká literatura* 11, 1963, č. 4, str. 281–307

1964 „Matematický a experimentální rozbor verše“, *Česká literatura* 12, 1964, č. 3, str. 181–213

MÍŠKOVÁ, Alena – BARVÍKOVÁ, Hana – ŠMIDÁK Miroslav

1998 *Československá akademie věd 1969–1972: restaurace komunistické moci ve vědě* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR), str. 14 n.

MUKAŘOVSKÝ, Jan

1951 „Ke kritice strukturalismu v naší literární vědě“, *Tvorba* 20, 1951, č. 40, str. 964–966

1953 „K úkolům časopisu Česká literatura“, *Česká literatura* 1, 1953, str. 1

O CESTÁCH...

1963 „O cestách k vědeckosti: stanovisko prezidia ČSAV k článku J. Brabce 'Třináct let po Třiceti letech', *Literární noviny* 12, 1963, č. 28, str. 4

OPELÍK, Jiří

1974 „Dvě dykovské marginálie“, *Česká literatura* 22, 1974, č. 3, str. 221–230

RÁKOS, Peter

1966 „Smysl americké 'nové kritiky'“, *Česká literatura* 14, 1966, č. 3, str. 177–218

1992 „Otázky literárního hodnocení“, *Česká literatura* 40, 1992, str. 438–460

STRUKTURA A SMYSL...

1966 *Struktura a smysl literárního díla*, eds. Milan Jankovič, Zdeněk Pešat, Felix Vodička (Praha: Československý spisovatel)

ŠÁMAL, Petr

2001 „Cesta otevřená: hledání socialistické literatury v kritice 50. let“, edice *Tvary*, sv. 10, příloha časopisu *Tvar*

ŠMAHELOVÁ, Hana

1998 „Dílo Jana Mukařovského v letech 1945–1948 jako problém odpovědnosti“, in *Rok 1947: česká literatura, kultura a společnost v letech 1945–1948*, ed. Petr Hruška (Praha), str. 67–77

ŠTOLL, Ladislav

1967 „Náš vztah k Řijnu“, *Česká literatura* 15, 1967, č. 5, str. 381–383

VYJÁDRĚNÍ...

1963 „Vyjádření předsednictva Svazu čs. spisovatelů“, *Literární noviny* 12, 1963, č. 28, str. 4